

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора політичних наук, доцента, професора
кафедри політології ЛИТВИНА ВІТАЛІЯ СЕРГІЙОВИЧА**

на дисертацію ЗАБАВСЬКОЇ ХРИСТИНИ ЮРІЇВНИ

**"Особливості становлення та функціонування системи стримувань і противаг між гілками влади в умовах демократизації політичної системи України",
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
052 – політологія (галузь знань 05 – соціальні та поведінкові науки)**

Актуальність теми дослідження. Проблема теоретичного й практичного обґрунтування впливу системи стримувань і противаг на рівень демократичності політичної системи, в тому числі й в Україні, будучи значною мірою представленою і проаналізованою у розвідках вітчизняних й головно зарубіжних вчених, і досі позиціонується вкрай актуальною у сучасній політичній науці та практиці. Суттєво це зумовлено тим фактом, що активізація уваги до системи стримувань і противаг завжди була та залишається детермінованою прагненням скорелювати параметри міжінституційних відносин у тій або іншій державі з атрибутами політичних режимів у ній, зокрема з наміром забезпечення більшої демократичності реалізації державної влади. Це дуже важливо на тлі розуміння, що зазвичай окремі елементи системи стримувань і противаг у політичній науці трактують як вияви демократичності, хоча й досі не напрацьовано єдиного, систематичного і комплексного підходу до обґрунтування системи стримувань і противаг як політичного (інституційного та позаінституційного), а не лише правового явища та вияву.

Відтак важливе й актуалізаційне значення у контексті дослідження титульної проблематики дисертаційної роботи полягає головно у можливості не лише якісного, однак й кількісного вимірювання та систематизації окремих елементів системи стримувань і противаг, безперечно найперше на прикладі України. Останні широко та багатогранно, особливо в останні десятиліття, застосовують у західній політичній науці і практиці, зокрема на підставі вже розроблених обчислювальних методик. Водночас треба зазначити, що серед існуючих квантифікаційних методик (а також синтезу якісних і кількісних методик) й досі немає комплексного і систематизованого напрацювання, яке би дало змогу обчислити рівень повноважень гілок влади та баланс між ними й скорелювати їх із типом політичного режиму в тій чи іншій країні у той або інший період політичного розвитку тощо.

Доповнюється актуалізація дослідження еволюції системи стримувань та противаг між гілками влади в умовах побудови демократії у незалежній Україні також і можливістю напрацювати й верифікувати масив дієвих та ефективних шляхів і механізмів вдосконалення вітчизняного законодавства, зокрема з метою подолання проблем, які перешкоджають ефективному функціонуванню цієї системи і загалом системи міжінституційних відносин в Україні. Водночас для вітчизняного політичного поступу актуальною залишається проблема вибору оптимальної системи державного правління і, відповідно, набору елементів міжінституційних відносин та системи стримувань і противаг, які сприяли би демократизації в Україні.

Це виразно помічаємо з запропонованих мети і завдань дисертаційної роботи, які головно спрямовані на комплексний і всеосяжний порівняльно-політологічний аналіз становлення й функціонування системи стримувань і противаг між гілками державної влади в Україні (с. 16–17). Крім цього, це вдало простежуємо на підставі **структуризації дисертаційної роботи**, текст якої послідовно присвячений головно питанням: стану дослідження проблематики функціонування системи стримувань і противаг між гілками влади (розділ 1, с. 26–63); виявлення та систематизації теоретико-методологічних засад дослідження системи стримувань і противаг (розділ 2, с. 64–106); вираження і характеристики особливостей реалізації системи стримувань і противаг в Україні (розділ 3, с. 107–182). І це при тому, що дисертаційна робота, яка охоплює досить широкий масив питань теоретико-методологічного й практично-емпіричного характеру та складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків і списку використаних джерел (загальним обсягом 228 сторінок, з яких 176 сторінок – основного тексту), безумовно відповідає вимогам технічного характеру й оформлення.

Проглядається це передусім у тому, що відповідно до встановлених вимог у *вступі* дисертаційної роботи обґрунтовано вибір й актуальність теми дослідження, окреслено мету і завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, а також його хронологічні межі, висвітлено наукову новизну, охарактеризовано методологічну основу, розкрито теоретичне і практичне значення отриманих результатів, відображено форми апробації результатів дослідження, кількість публікацій і його структуру.

Перший розділ дисертаційної роботи (с. 26–63) складається із трьох підрозділів. У першому підрозділі здебільшого достатньою мірою систематизовано знання про історичні етапи та сучасний стан дослідження системи стримувань і противаг у зарубіжній політичній науці, традиції та практиці (с. 26–35). У другому підрозділі увагу присвячено дослідженню особливостей еволюції і структуризації поглядів на функціонування системи стримувань і противаг в історичній ретроспективі та на сучасному етапі розвитку української політичної думки, хоча це й зроблено дещо у надмір (с. 35–46). Примітно, що на підставі здійсненого аналізу історичного та сучасного стану вивчення окресленої проблематики дисертантка запропонувала й свої власні періодизації історичних етапів дослідження системи стримувань і противаг у зарубіжному й українському контексті (с. 27–28, с. 36). Врешті, у третьому підрозділі дослідниця здійснила аналіз і навіть часткову структуризацію існуючих у політичній науці квантифікаційних методик порівняння повноважень гілок влади та запропонувала розгляд сильних і слабких сторін кожної із них (с. 46–61).

Три підрозділи *другого розділу* дисертації присвячено вивченню теоретико-методологічних засадах дослідження системи стримувань і противаг (с. 64–106). У першому підрозділі цього розділу запропоновано ґрунтовний виклад сутності та особливостей функціонування системи стримувань і противаг та її окремих елементів, причому головно у політичній практиці демократичних держав (с. 64–87). Другий підрозділ розділу сконцентровано на особливості системи стримувань і противаг в умовах чинності різних систем державного правління (с. 87–98). У цьому структурному елементі дисертації Забавська Х. Ю. намагалась здійснити порівняльне дослідження і систематизацію набору елементів системи стримувань та противаг в умовах різних систем республіканського правління. Врешті, виклад напрацювань дисертантки у третьому підрозділі другого розділу чи не найбільше

окреслюється як новаторський та науково цінний, оскільки саме у ньому авторка запропонувала власну методику обчислення індексу балансу повноважень гілок влади у системі стримувань і противаг, яку надалі було накладено на Україну. При цьому, доволі важливо, що запропонований індекс балансу враховує значну кількість індикаторів і маркерів, застосування яких, хоч інколи дещо суб'єктивно, обґрунтовано дисертанткою (с. 98–104).

У *третьому розділі* дисертаційної роботи представлено чотири підрозділи, в рамках яких Забавська Х. Ю. зуміла вдало розкрити особливості запровадження, реалізації та функціонування системи стримувань і противаг в Україні (с. 107–182). Перший підрозділ цього розділу присвячено декільком репрезентативним історичним періодам політичного розвитку України, на основі яких авторка виявила й проаналізувала особливості політичних обставин і передумов, які призводили до зміни систем правління у нашій державі, головню в рамках напівпрезиденталізму (с. 107–119). У другому підрозділі дисертантка здійснила порівняльний аналіз положень нормативно-правових актів, які раніше забезпечували і досі забезпечують функціонування елементів системи стримувань і противаг в Україні (с. 120–132). Своєю чергою, у третьому підрозділі на основі розробленої авторської методики обчислення індексу балансу повноважень було проаналізовано трансформацію цього показника на прикладі української політико-правової практики різного періоду (с. 132–157). Також примітно, що у цьому контексті дисертантці вдалось проінтерпретувати й систематизувати отримані нею результати обчислень і відтак довести наявність певних кореляцій між індексом балансу й індексом демократії (с. 156–157). Врешті-решт, у четвертому підрозділі обґрунтовано наявні проблеми у функціонуванні системи стримувань і противаг в Україні й з огляду на це було запропоновано деякі, хоча інколи й суперечливі, напрями їх подолання (с. 157–180).

Структуризаційно вдало і те, що кожний із розділів дисертаційної роботи супроводжується чіткими та генералізованими *висновками* до них. Окрім того, основні висновки кваліфікаційного дослідження неодмінно узагальнюють зміст дисертаційної роботи, є переконливими, добре продуманими та не викликають принципових і концептуальних заперечень та зауважень.

Не в останню чергу релевантність висновків та узагальнень зумовлена і тим фактом, що у дисертаційній роботі застосовано відносно валідні *методи та методологію дослідження*. Так, методами дослідницької роботи обрано системний, структурно-функціональний, порівняльний, історичний, прогностичний, статистичний і метод індексування, а також різноманітні логічні методи, а натомість методологічно дисертація виконана, як зазначає авторка, у парадигмі і дусі головню структурного функціоналізму та біхевіоралізму, хоча неодмінно й неоінституціоналізму, а відтак і плюралізму підходів. Це, зважаючи на структуризацію і завдання роботи, дозволило достатньою мірою розкрити *об'єкт* (систему стримувань та противаг між гілками державної влади як атрибут демократії – с. 17) і *предмет* (особливості й проблеми становлення і функціонування системи стримувань і противаг між гілками влади у контексті демократизації політичної системи в Україні – с. 17) дисертаційної роботи, головню у розрізі означених *хронологічних рамок дослідження* – 1995–2020 рр. Відповідно, все це дозволило констатувати належний ступінь обґрунтованості й достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційної роботи.

На цьому тлі уваги заслуговує той факт, що наукова новизна одержаних у дисертаційній роботі результатів є як теоретико-методологічною, так і практично-аналітичною. *З однієї сторони*, дисертанткою розроблено й апробовано відносно нову для політичної науки авторську методику обчислення і порівняння індексу балансу повноважень між гілками державної влади, яка доволі ефективно окреслює патерни міжінституційних відносин у рамках республіканської форми правління. *З іншої сторони*, у дослідженні представлено комплексне порівняння системи стримувань і противаг як неодмінного та неминучого атрибуту демократизації напівпрезидентської системи України, що, своєю чергою, дозволило виробити деякі доволі коректні прогнози і рекомендації. Важливо й те, що структурні компоненти наукової новизни дослідницької роботи сформульовано здебільшого якісно та відповідно до вимог щодо написання дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Також важливо, що дисертаційну роботу написано переважно з дотриманням наукового стилю і нормативних стандартів. Відтак дисертація Забавської Х. Ю. є завершеною науковою працею, у якій продемонстровано високий науковий рівень авторки. Виявляється це у тому, що дисертантці вдалося грамотно і комплексно опрацювати та систематизувати окреслену проблематику, вивчення якої може мати доволі вагоме значення у контексті поступу вітчизняної політичної науки і практики. Зокрема, завдячуючи тому, що дисертаційна робота має і теоретико-методологічний, і практично-прикладний характер, а сформульовані й обґрунтовані у ній висновки та пропозиції становлять науковий інтерес і можуть бути використані у навчальному процесі, в тому числі під час викладання профільних дисциплін зі спеціальності "політологія". Крім того, основні положення, висновки й узагальнення дисертації можна застосовувати в українській політичній практиці, зокрема задля розробки стратегій і вдосконалення системи стримувань й противаг у контексті демократизації взаємодії гілок влади в рамках напівпрезидентської системи правління. Практична цінність отриманих результатів також визначається тим, що обґрунтовані авторкою висновки і пропозиції можуть бути використані в діяльності органів державної влади в Україні та в роботі ключових посадовців у нашій державі.

Загалом потрібно відзначити, що структура дисертаційної роботи традиційна (вступ, розділи, підрозділи, висновки, список використаних джерел та додатки) і логічно визначена метою та завданнями дослідження. Дисертантка чітко окреслила об'єкт і предмет дослідження, а робота загалом вирізняється структуризованістю та логічністю викладення матеріалу. Доповнюється це тим, що у дисертації на цілком достатньому рівні репрезентовано джерельну базу, яка охоплює як зарубіжні, так і вітчизняні наукові праці, що стосуються титульної проблематики. Схвалення заслуговує опрацювання досить великої кількості літератури іноземною мовою. Відтак у дисертаційній роботі належним чином аргументовано наукову і практичну цінність дослідження, яка виявляється в доволі об'ємному комплексі теоретичного та фактологічного матеріалу, залученні необхідного теоретико-методологічного інструментарія та належній апробації результатів. Зокрема, наукові положення дисертації достатньою мірою оприлюднено у 7 наукових працях, а також 8 тезах доповідей на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях. Це в підсумку засвідчує, що представлена дисертаційна робота є комплексною, систематизованою,

всебічною, перспективною та прогностичною, а її висновки – вмотивованими та далекоглядними, в тому числі з приводу перспектив подальшого поступу системи міжінституційних відносин в Україні. Крім того, дослідження відповідає паспорту спеціальності 052 – політологія (галузь знань 05 – соціальні та поведінкові науки).

Водночас, поряд із в цілому позитивною оцінкою дисертаційного дослідження, на думку офіційного опонента, окремі положення й аспекти роботи потребують уточнення, корекції чи розвитку або ж є доволі дискусійними. Серед них такі:

1. Зауваження, які є головно *методологічними*. Зокрема, у дисертаційній роботі констатовано (с. 18), що методологічною основою дослідження є структурно-функціональний і біхевіористський підходи, хоч насправді дисертацію виконано головно в дусі неоінституціоналізму, щоправда безумовно з застосування означених вище підходів. Це, приміром, виявляється у дискусійному положенні авторки про те, що кількісні методи та методики аналізу допустимі здебільшого саме в рамках біхевіоралізму, хоча насправді практично всі застосовані у дисертаційній роботі квантифікації, в тому числі й авторська, за походженням є неоінституціональними.

2. Зауваження, які здебільшого є *методичними*. Вони головно стосуються авторської методики обчислення і порівняння індексу балансу повноважень між гілками державної влади, бо вона є внутрішньо валідною, але потребує корекції для збільшення зовнішньої валідності. Річ у тому, що попри значну систематизованість та всеохоплюваність методика авторки не завжди є диспозиційною, а натомість реляційною, адже не розв'язує традиційної для політичної науки проблеми ваг чи сили окремих індикаторів і маркерів, які відтак інколи сприймаються суб'єктивно. Також дещо дискусійним є індикатор рівня демократичності політичного режиму як показника балансу повноважень між гілками державної влади. Хотілось би із цього приводу отримати додаткові пояснення.

3. Побажання та зауваження, які *стосуються змісту і структури дисертації*. Зокрема, доцільно було би за нагоди додати спеціальний підрозділ про перспективи реформування системи правління в Україні у контексті балансу між гілками влади, що збільшило б аналітично-прогностичне значення роботи. У доповнення, варто було би частково модифікувати текст, який стосується четвертого етапу розвитку вчень про стримування і противаги, адже він сконфігурований головно на підставі врахування досвіду пострадянських країн, а не загалом різних країн світу. Також деякі структурні елементи та проблемно-історичні аспекти дисертаційної роботи, в тому числі у підрозділах 1.1 і 1.2, варто було би скоротити й узагальнити, адже вони несуттєво стосуються сучасного стану справ і проблеми системи стримувань й противаг. Натомість їх доцільно розширити за рахунок новітніх наукових доробків в аналізованій площині, зокрема за рахунок представників головно американської і європейських, а не лише російської і пострадянських шкіл політичної науки.

4. Коментарі, які є *дискусійними і відображають головно авторське бачення проблематики*. Головний з них полягає у не зовсім зрозумілій і очевидній логіці охоплення міжінституційних відносин та системи стримувань і противаг в Україні у період 1995–2020 рр., а не із 1991 чи 1996 рр. Крім того, у дисертації подано доволі девіантну хронологію етапів розвитку системи правління в Україні. Важливим та дискусійним є і те, що дисертантка аналізує й прогнозує параметри розвитку різних систем стримувань і противаг головно номінально/формально, однак не завжди

зважаючи на те, як формалізовані міжінституційні відносини розвиваються на практиці – не суто фактично і з погляду виконання конституцій, а під впливом політичних та партійно-електоральних чинників, зокрема рівня фракціоналізації партійної системи та змагальності, типу партійної системи, належності президента та прем'єр-міністра до тих самих чи різних партій/блоків, тип урядів тощо.

5. Зауваження *мовного, термінологічного і понятійно-категоріального типу*. Зокрема, дисертаційна робота, будучи здебільшого виконаною лінгвістично коректно, вкрай зрідка потребує стилістичних і пунктуаційних правок. Окрім того, у тексті дисертації, і навіть її підрозділів, подекуди застосовано словосполучення, категорії та мовні звороти, які є дискусійними у понятійному, науковому і фактологічному контексті. Серед них чи не найпомітніше про "різні конституції в Україні", а не про різні ревізії або редакції конституції України). Крім того, спірним є зауваження, що багатопартійна система є дефінітивною ознакою парламентської системи (с. 92), оскільки трапляються випадки навіть автократичних парламентських республік з однопартійними системами. Також у політичній науці вчені сьогодні все частіше апелюють до категорії не змішаних, а напівпрезидентських республік (як "чистого" типу республіканського правління), особливо з огляду на те, що фактично кожний тип системи правління може бути змішаним.

Тим не менше, викладені зауваження, уточнення чи побажання аж ніяк не применшують теоретичної та практичної цінності результатів, які представлені у дисертаційній роботі, а радше пропонують опції їхнього врахування у подальших наукових дослідженнях авторки, зокрема з прицілом на удосконалення наукової думки. Відповідно, рецензована дисертація виконана на належному рівні, а її текст засвідчує високий рівень володіння матеріалом й обізнаності авторки в обраній проблематиці, а також її глибокий потенціал для майбутніх досліджень.

Загальний висновок

Здійснений аналіз рукопису дисертаційної роботи Забавської Х. Ю. дає змогу зробити висновок, що за своїм змістом, теоретичним наповненням і практичною цінністю це дослідження є завершеною кваліфікаційною працею, у якій представлено відносно нові та релевантні науково обґрунтовані результати. Відтак дисертаційна робота Забавської Х. Ю. на тему "Особливості становлення та функціонування системи стримувань і противаг між гілками влади в умовах демократизації політичної системи України" відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. "Про затвердження вимог до оформлення дисертації", а також Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167), а його авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 05 – соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 – політологія.

Офіційний опонент:

доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри політології
Львівського національного університету
імені Івана Франка

В. С. Литвин